

STUDIA

Janusz Janowiak

Instytut Teologiczny im. św. Józefa Bilczewskiego we Lwowie

Rola wychowawcza ojca według Ef 6,4

The Educational Role of a Father According to Eph 6:4

Wstęp

„Gdzie podzieli się ojcowie? Może uciekli albo się zdymisjonowali, albo też zostali wyrzuceni za burtę rodziny?” – takie właśnie, dość dramatyczne, pytania postawił uczestnikom Międzynarodowego Kongresu *O godność ojcostwa* francuski dziennikarz B. Margueritte¹. Pytania te przywołują na myśl poważny kryzys ojcostwa, z jakim boryka się współczesna rodzina. Próbą odpowiedzi na nie są liczne rozprawy naukowe, książki czy też artykuły, które ukazały się w ostatnich latach. Nie ulega wątpliwości, że zagadnienie to jest zbyt obszerne, aby przedstawić je w wyczerpujący sposób w ramach krótkiego artykułu. Stąd też w tekście tym znajdzie się jedynie garść dość ogólnych przemyśleń i uwag, które mogą stać się podstawą dalszych refleksji. Pragnę przede wszystkim zwrócić uwagę czytelnika na jedno ze źródeł zawierających wskazania wychowawcze pomocne w rozwiązaniu tego problemu, jakim jest Pismo Święte.

¹ Por. B. Margueritte, *Pozycja ojca w polityce społecznej Unii Europejskiej*, [w:] *Międzynarodowy Kongres „O godność ojcostwa”*, red. E. Kowalewska, Wydawnictwo Human Life International, Gdańsk 2000, s. 349–351.

Wiele tekstów biblijnych podaje ogólniejsze zasady wychowawcze, które można odnosić do konkretnych problemów, pojawiających się w życiu rodzinnym. Zasady te można również znaleźć w *Liście do Efezjan*, szczególnie zaś we fragmencie Ef 6,1–4,² w którym św. Paweł udziela rodzinom konkretnych wskazań wychowawczych.

Ojciec jako osoba, na której spoczywa obowiązek wychowania i edukacji dzieci

Jednym z najważniejszych tekstów, w których można znaleźć wnikliwe wskazówki dotyczące roli ojca w wychowaniu dzieci, jest Ef 6,4:

A [wy] ojcowie, nie pobudzajcie do gniewu waszych dzieci,
lecz wychowujcie je w karności, napominając, jak [chce] Pan³.

Werset ten skierowany jest do osób, których obowiązkiem jest wychowanie i edukacja dzieci. Tekst grecki określa ich słowem πατέρες, które zazwyczaj tłumaczone jest na język polski jako „ojcowie”.

Pojęcie ojcostwa w Piśmie Świętym, zwłaszcza zaś w Starym Testamencie, jest niezmiernie bogate w treść i obejmuje zarówno ojca rodziny, przodków Izraela jak i samego Boga.

W czasach Starego Testamentu ojciec cieszył się szczególnymi prawami w rodzinie. Był on dla niej oparciem i stał na jej czele, a w jego rękach spoczywała znaczna część władzy rodzinnej. Mógł on np. napominać swoje dzieci (np. Pwt 4,9; 6,6–7.20–24; 11,18–2; 31,13); uczyć je dyscypliny (np. Pwt 8,5; 21,18–21; Prz 3,11–12; 15,5; 19,18; 22,15; 23,13; 29,15); oraz aranżować małżeństwa swoich córek (np. Rdz 29) i synów (np. Rdz 24). Jednym z podstawowych zadań należących do ojca było przekazywanie swym dzieciom bogatego doświadczenia historii Izraela, które pozwoliłoby im budować szczęśliwą przyszłość (np. Wj 12,26; Pwt 12,26; Prz 4,1–9). Ojcowie sprawowali również w rodzinie niektóre z funkcji kapłańskich (np. Rdz 21,4; Wj 12,3–4; Sdz 6,26; Hi 1,5), do jakich należało m.in. składanie ofiary w miejscowym sanktuarium (np. 1 Sm 20,6). Jako „głowa rodziny” ojciec zabijał baranka w czasie świąt

² Tekst ten jest określaný w literaturze teologicznej jako tzw. „kodeks domowy”, podobnie jak Kol 3,18–4,1 por. np. A. Suski, *Kodeks małżeński w Liście do Efezjan*, [w:] *Studia z biblistyki II. Z problematyki etosu biblijnego*, red. J. Łach, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1980, s. 231–291; a także J. Łach, *Kodeks domowy w Liście do Kolosan*, „Analecta Cracoviensia” 1995, nr 27, s. 219–231.

³ Tłumaczenie Biblii Tysiąclecia.

Paschy i spożywał go wraz z całą rodziną (Wj 12), a także dokonywał obrzezania swoich synów (Wj 4,25). Z punktu widzenia prawa ojciec mógł ustalać prawa i normy dla swojej rodziny (Jr 35), a także decydować w niektórych bardzo ważnych dla rodziny sprawach, obejmujących np. rozwód z żoną, bez obowiązku odwoływania się do sądów cywilnych. Miał również prawo pozwalające mu rozciągnąć ochronę prawną na dorosłego syna (Sdz 6,30–31; 2 Sm 14,7) oraz był zobowiązany przestrzegać prawa pierworództwa (Pwt 21,15–17)⁴.

Pojęcie *ojciec* było również używane na określenie przodków Izraela, szczególnie zaś patriarchów, jak: Abraham, Izaak i Jakub. Wyrażenie „Bóg waszych ojców” podkreślało niezwykle silną wiarę w wybranie Izraela na lud Pana, co konstytuowało jego tożsamość narodową (np. Wj 3,13.15.16; 4,5; Pwt 4,37; 10,15) i umożliwiała mu przetrwanie w trudnych czasach⁵. Wybierając Izraela na swój lud, Bóg zapewnił patriarchów, że ich potomkowie posiadą na własność ziemię, którą im obiecał (np. Pwt 1,8)⁶.

Słowem „ojciec” charakteryzowano również ludzi pełniących te funkcje społeczne, z którymi wiązał się ogromny autorytet. Terminu tego używano więc na oznaczenie proroka (2 Krl 6,21), kapłana (Sdz 18,19), króla (1 Sm 24,11), oraz namiestnika (Iz 22,20–21). W tym znaczeniu sługa nazywał swego pana „ojcem” (2 Krl 2,12; 5,13), a Hiob określany był jako „ojciec biednych”, gdyż ochraniał i pomagał potrzebującym (Hi 29,12–16)⁷.

W Starym Testamencie można zauważyć rozszerzenie pojęcia ojcostwa na samego Boga. Szczególnie podkreślano w tym względzie postawę, jaką Bóg charakteryzował się w swoich relacjach z Izraelem, która była nacechowana miłosierdziem, łagodnością, wiernością i cierpliwością. Z drugiej strony Bóg wymagał od swego ludu dyscypliny i był wobec niego bardzo wymagający. Cechą charakterystyczną niektórych tekstów ukazujących Boga jako Ojca jest użycie liczby pojedynczej na określenie Izraela, co sugeruje, że lud ten traktowany jest jako jedna całość (Wj 4,22; Pwt 1,31; 8,5; Ps 103,13; Prz 3,12; Jr 31,9.20; Oz 11,1). Natomiast te perykopy, które na określenie Izraelitów używają licz-

⁴ Por. C. J. H. Wright, *God's People in God's Land: Family, Land and Property in the Old Testament*, Wydawnictwo „Eerdmans”, Grand Rapids 1990, s. 220.

⁵ Por. E. J. Young, *The God of the Fathers*, „Westminster Theological Journal” 1940, nr 3, s. 24–40.

⁶ Por. C. J. H. Wright, אָב ('āb), *nom. Father*; עֵמ ('ēm), *nom. fem., mother*, [w:] *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*, red. W. A. VanGemeren, Wydawnictwo Zondervan, Grand Rapids 1996, s. 222.

⁷ Por. C. J. H. Wright, אָב ('āb), *nom. Father*; עֵמ ('ēm), *nom. fem., mother...*, dz. cyt., s. 219–222.

by mnogiej „synowie”, podkreślają odpowiedzialność wszystkich członków tej wspólnoty przed Bogiem (np. Pwt 14,1). Ta cecha jest szczególnie widoczna w tekstach biblijnych, które oskarżają nieposłusznych, wiarołomnych i krnąbrnych synów, zarzucając im występowanie przeciwko autorytetowi swego boskiego Ojca (np. Iz 1,2; 30,9; Jr 3,4.19; Ml 1,6)⁸. Bogu jako Ojcu Izraelici powinni okazywać szacunek i posłuszeństwo, gdyż on ich stworzył i uformował (np. Pwt 32,18), okazywał im swoją miłość (por. Wj 4,22; Lb 11,12; Pwt 14,1; Iz 1,2–4; 30,1.9; Jr 3,14) oraz czułość (por. Oz 11,3–4.8–9; Jr 3,19; 31,20), ocalił ich z niewoli egipskiej (por. Pwt 32,6) i nigdy nie zapomniał swojego „pierwotnego syna” (por. Wj 4,22; Jr 31,9), kierując jego losami i okazując mu swoją ojcowską troskę (por. Jr 31,9–10)⁹.

Obecne w Starym Testamencie przeświadczenie, że Bóg jest Ojcem, zostało jednoznacznie potwierdzone przez Jezusa, który w Ewangelii św. Mateusza uczy: „Nikogo też na ziemi nie nazywajcie waszym ojcem; jeden jest Ojciec wasz, Ten w niebie” (Mt 23,9). Bóg w Nowym Testamencie ukazany jest jako pełen dobroci i miłosierdzia Ojciec (Mt 5,45), który troszczy się o ludzi (Łk 12,6), wie, czego potrzebują (Mt 6,32), oraz ma pełny wgląd w tajniki ludzkiego serca (Mt 6,4.6.18). Jest on przedstawiony jako niedościgły wzór realizowania ideału ojcostwa w życiu doczesnym (Ef 4,6.14–15). Jezus Chrystus przyszedł na świat po to, aby ludziom ukazać Boga jako Ojca (por. J 14,9–10; 17, 1–5), który troszczy się o wszystkich ludzi, jak o swoje dzieci (por. Mt 6,9–13; Łk 11,2–4; Ga 4,6; 1 J 3,1).

Działania wychowawcze, których ojcowie powinni unikać

W tekście Ef 6,4 autor ostrzega ojców, aby nie pobudzali swych dzieci do gniewu (μη παροργίζετε τὰ τέκνα υμῶν). Pojawiające się na początku tego wyrażenia słowo παροργίζετε, wywodzi się z greckiego czasownika παροργίζω, który można przetłumaczyć jako „uczynić gniewnym, złościć, drażnić kogoś”¹⁰.

⁸ Por. D. J. McCarthy, *Notes on the Love of God in Deuteronomy and the Father-Son Relationship Between Yahweh and Israel*, „Catholic Biblical Quarterly” 1965, nr 27, s. 144–147.

⁹ Por. J. B. Payne, תבא, [w:] *Theological Wordbook of the Old Testament*, red. R. L. Harris, G. L. Archer Jr., B. K. Waltke, Wydawnictwo Moody, Chicago 1999, s. 5.

¹⁰ Por. W. Arndt, F. W. Danker, W. Bauer, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Wydawnictwo University of Chicago Press, Chicago 2000, s. 780.

Gniew można określić jako silny stan wzburzenia emocjonalnego, będącego reakcją na działanie interpretowane jako chęć wyrządzenia krzywdy osobie, przeciwko której to działanie jest skierowane lub innym ludziom¹¹. Według Pisma Świętego uczucie to ukazuje grzeszną naturę człowieka, gdyż wiąże się z jego gwałtowną reakcją, która często powoduje utratę panowania nad sobą, co z kolei prowadzi do moralnie złego postępowania. Stąd też Kain zabija Abła (Rdz 4,3–8); Lamek grozi śmiercią za najmniejszą przykrość, która miałaby go spotkać ze strony innych ludzi (Rdz 4,23–24); Symeon i Lewi mordują Chamora, Sychema oraz wszystkich mieszkańców miasta (Rdz 34,7.25–29; 49,5–7), a bracia Józefa nienawidzą go do tego stopnia, że sprzedają go w niewolę (Rdz 37,4.8.11.18–28). Nic więc dziwnego, że Księga Przysłów wielokrotnie ukazuje gniew jako charakterystyczną cechę postępowania ludzi niemądrych (np. Prz 12,16; 14,17.29; 15,18; 19,19; 27,3–4; 29,22; 30,33), a nieprovokowanie innych do gniewu przedstawia jako wyraz prawdziwej mądrości (np. Prz 15,1; 19,11; 20,2)¹². Stary Testament mówi również o gniewie w pozytywnym znaczeniu, kiedy bywa on reakcją gorliwości o sprawy Boże lub niezdolnością serca do tolerowania jakiegokolwiek grzechu (np. Wj 16,20; 32,19; 39,19; Kpł 10,16; Lb 31,14; 1 Krn 1,10). Teksty Nowego Testamentu ukazują to uczucie w takim samym świetle jak Stary Testament, czyli zachęcają czytelnika, aby nie poddawał się jego wpływowi. Można się o tym przekonać analizując spisy rozmaitych grzechów, w których nacechowane gniewem i wrogością postawy i zachowania względem innych ludzi (np. nienawiść, wściekłość, morderstwo) były korygowane z pomocą dobrej woli, cierpliwości, samokontroli i samodyscypliny (np. Mk 7,22; Rz 1,29–31; Ga 5,20 por. z Ga 5,22–23; Ef 4,31 por. z Ef 4,26–27)¹³.

Mając na uwadze fakt, że gniew jest gwałtowną reakcją człowieka, nad którą jest mu niezmiernie trudno zapanować i przez to bardzo często prowadzi go do złego, ojcowie powinni rozwiązywać problemy sprawiane przez dzieci w taki sposób, aby nie pobudzać ich do gniewu¹⁴. Muszą pamiętać o tym, że nie

¹¹ Por. J. I. Packer, *Anger*, [w:] *New Dictionary of Biblical Theology*, red. T. D. Alexander, B. S. Rosner, Wydawnictwo InterVarsity, Downers Grove 2000, s. 382.

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

¹⁴ A. T. Lincoln (*Ephesians*, Wydawnictwo Word Incorporated, Dallas 1990, s. 406) słusznie zauważa, że „Fathers are made responsible for ensuring that they do not provoke anger in their children. This involves avoiding attitudes, words, and actions which would drive a child to angry exasperation or resentment and thus rules out excessively severe discipline, unreasonably harsh demands, abuse of authority, arbitrariness, unfairness, constant nagging and condemnation,

mając jeszcze w pełni ukształtowanej osobowości ani umiejętności panowania nad sobą, dzieciom jest ogromnie trudno poradzić sobie z tym uczuciem.

Metody wychowawcze i edukacyjne, które ojcowie powinni stosować

W Ef 6,4 autor zachęca ojców, aby podjęli wysiłki zmierzające do dobrego wychowania swoich dzieci, używając słowa ἐκτρέφετε, które pochodzi od czasownika ἐκτρέφω¹⁵. Termin ten występuje zaledwie dwukrotnie w Nowym Testamencie: w Ef 5,29 oraz w Ef 6,4. W pierwszym tekście św. Paweł zachęca mężów, aby miłowali swoje żony, podkreślając, że ten kto tak czyni, kocha również siebie samego. Występujący w tym wersecie czasownik ἐκτρέφω należy przetłumaczyć za pomocą polskiego słowa „żywić” lub „karmić”¹⁶. Apostoł chce podkreślić, że podobnie jak instynkt każe człowiekowi dbać o swoje ciało, karmić je i pielęgnować, tak też mąż powinien dbać o swoją żonę, zapewnić jej godne warunki życia i kochać ją. Wzorem tych relacji jest ofiarna miłość Chrystusa do Kościoła¹⁷. W drugim tekście (Ef 6,4) ἐκτρέφω otrzymuje znaczenie „wychowywania”. Autor ma tutaj zapewne na myśli całość rodzicielskiej troski ojca o swoje dzieci¹⁸. W podobnym znaczeniu słowo to występuje również w Septuagincie (np. 2 Sm 12,3; 1 Krl 12,8.10; 2 Krl 10,6; 2 Krn 10,10; Ezd 4,16.20; 1 Mch 6,15.17.55; 2 Mch 7,27; Hi 31,18; Ps 22,2; Prz 23,24; 39,3; Iz 23,4; 49,21; Ba 4,8; Oz 9,12)¹⁹.

W Piśmie Świętym można znaleźć szereg innych terminów opisujących proces wychowania i kształcenia dziecka, jak np. יָרָה לְמַד, בִּינָה, μανθάνω, γινώσκω, ἀκούω, czy też μυστήριον, które mogą pomóc w lepszym zrozumieniu tych zagadnień. Czasownik יָרָה często tłumaczy się za pomocą polskich słów „rzucić, wyciągnąć, pokazać”. W formie *hifil* (הוֹרֶה) słowo to oznacza

subjecting a child to humiliation, and all forms of gross insensitivity to a child's needs and sensibilities”. Por. również P. T. O'Brien, *The Letter to the Ephesians*, Wydawnictwo Eerdmans, Grand Rapids 1999, s. 446, oraz S. E. Fowl, *Ephesians: A Commentary*, Wydawnictwo John Knox, Louisville 2012, s. 194.

¹⁵ Por. W. Arndt, F. W. Danker, W. Bauer, *A Greek-English Lexicon...*, dz. cyt., s. 311.

¹⁶ Por. R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Wydawnictwo Voca-tio, Warszawa 1997, s. 187.

¹⁷ Por. A. Jankowski, *Listy więzienne świętego Pawła. Do Filipian – Do Kolosan – Do Filemona – Do Efezjan*, Wydawnictwo Pallotinum, Poznań 1962, s. 487–488.

¹⁸ Tamże, 493.

¹⁹ Por. T. Muraoka, *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Wydawnictwo Peeters, Louvain, Paris, Walpole 2009, s. 218.

„wskazanie”, „pokazywanie”, „nauczanie”, „kształcenie”. Innym rzeczownikiem, który pochodzi od tego czasownika, jest תורה. Słowo to używane jest zazwyczaj na oznaczenie napomnienia płynącego z ust Bożych (np. Wj 13,9; 2 Krl 10,31; Jr 8,6); nauczania mędrca (np. Prz 3,1; 6,23; 7,2; 13,14), ojca rodziny (np. Prz 4,1–2), matki (np. Prz 1,8; 6,20); napomnienia skierowanego przez proroków (np. Iz 1,10; p,24; 8,16.20), sług Bożych (np. Iz 42,4), sądów świeckich lub urzędu kapłańskiego (Pwt 17,11). תורה oznacza pewien zespół norm i zasad, których przestrzeganie pomaga człowiekowi układać życie zgodne z nakazami Prawa²⁰. Bardziej ogólnym terminem odnoszącym się do wychowania jest למד. W formie *Qal* czasownik ten oznacza uczenie się lub rozpowszechnianie wiedzy, a w formie *Piel* wskazuje na przekazywanie tej wiedzy i w tym znaczeniu używany jest np. na oznaczenie ćwiczeń wojowników (np. Sdz 3,2; 2 Sm 22,35; Iz 2,4; Ps 18,34). W wielu innych tekstach למד podkreśla potrzebę układania życia wedle nakazów Tory (zob. np. Ps 119; a także Ps 34,11; 51,13; 71,17)²¹. Rzeczownik בינה opisuje natomiast zarówno umiejętność mądrego stosowania zdobywanych w procesie kształcenia wiadomości, jak i pewnego rodzaju rozeznanie dotyczące ludzi, których człowiek spotyka i sytuacji, w których się znajduje (np. Pwt 4,6; Iz 11,2; 29,14; Hi 20,3; 28,12.20.28; 38,36; 39,17.26; Prz 2,3; 3,5; 7,4; 8,14; 9,10; 23,4.23)²².

W Nowym Testamencie proces wychowania i kształcenia opisany jest np. przez użycie czasownika μαθηάω, który oznacza czynność odkrywania prawdziwego znaczenia zdobywanej wiedzy. W takim sensie słowo to występuje np. w Ewangelii Marka (Mk 13,28). W listach Pawłowych termin ten opisuje zaś naukę właściwego postępowania poprzez przykład dany przez wychowawcę bądź nauczyciela (np. 1 Kor 4,6; Flp 4,9; Kol 1,7; 1 Tm 5,4.13)²³. Czasownik γινώσκω opisuje zdobywanie wiedzy drogą rozumowania i obserwacji (np. Mk 13,28)²⁴. Podobny sens ma termin ἀκούω, który opisuje czynność słuchania rozmówcy w taki sposób, aby dokładnie zrozumieć treść słyszanych słów. Pojęcie to występuje najczęściej w częściach narracyjnych Ewangelii, Dziejów Apostolskich i Apokalipsy. Słuch jest podstawowym zmysłem, poprzez któ-

²⁰ Por. L. Koehler, W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, Wydawnictwo E. J. Brill, Leiden 1994–2000, s. 1711.

²¹ Tamże, 531.

²² Tamże, 123.

²³ Por. W. Arndt, F. W. Danker, W. Bauer, *A Greek-English Lexicon...*, dz. cyt., s. 615.

²⁴ Tamże, 199–200.

ry ludzie otrzymują Boże objawienie (np. Mt 13,13.15; 1 J 1,1)²⁵. Rzecznik *μυστήριον* natomiast pojawia się głównie w listach Pawłowych, gdzie wskazuje na Boże zamiary względem Izraela w kontekście zawartego z tym narodem przymierza (np. Rz 11,26; 16,25); na Zbawiciela świata, który został ukrzyżowany, co wydaje się głupstwem dla wielu ludzi (1 Kor 2,1.7; 4,1); na zmarłych przy powtórny przyjsciu Pana (np. 1 Kor 15,51); na pogan i zydów, którzy stają się jednym ludem (Ef 1,8; 3,3.9); oraz na Kościół, który jest ciałem Chrystusa (Ef 5,32)²⁶. Za pomocą tego rzeczownika św. Paweł opisywał te tajemnice, które zostały objawione jemu, a także innym apostołom i prorokom.

Analizując powyższe słownictwo możemy stwierdzić, że wychowanie jest pewnego rodzaju procesem, który powinien obejmować wszystkie dziedziny życia. Do zadań ojca jako wychowawcy należy konsekwentne wpajanie swoim dzieciom konkretnych wymogów, zasad i praw, wedle których należy postępować, a następnie ukazywanie korzyści i strat, płynących z ich przestrzegania lub lekceważenia. Ojciec powinien również dopilnować, aby dzieci kierowały się nimi w swoim postępowaniu, nagradzając i karząc za ich przestrzeganie lub łamanie. W ten sposób dzieci uczą się mądrości, która rodzi się w ich sercach na skutek postępowania zgodnego z wymogami Prawa (תורה). Zrozumienie (בינה) zasad Tory, umożliwi im odnalezienie prawdziwej radości w pełnieniu woli Bożej, gdyż Prawo (תורה) jest zapisane w ich sercach (Ps 40,8). W ten sposób stają się prawdziwymi uczniami Boga (Iz 8,16), poznającymi arkana życia sprawiedliwego i prawnego (Ps 94,12–15).

Łatwo zauważyć, że takie postępowanie ojca względem ich dzieci odzwierciedlało postawę Boga wobec swego narodu. Na Górze Synaj Jahwe zawarł ze swoim ludem przymierze i dał mu Prawo, które regulowało niemal każdą dziedzinę ludzkiego życia (por. Wj 19–24). Wielokrotnie w ciągu swojej historii Izraelici stawali się adresatami rozmaitych gróźb, reprimend i kar zsyłanych przez Boga, poprzez które starał się nauczyć ich przestrzegania praw i zasad przymierza. Pomimo tego, że grzech uczynił z Izraela naród o twardym karku, Jahwe obiecał mu nagrodę za przestrzeganie Prawa, starając się, aby ono zamieszkało w ich sercach. B. Adamczyk ma rację pisząc, że „Mówiąc o wychowawczej obecności Boga pośród swego ludu, trzeba zaznaczyć, że jest ona obecnością Jahwe, który miłuje swój lud. Bóg jest ze swoim ludem nie tylko

²⁵ Tamże, 37–38.

²⁶ Tamże, 661–662.

jako Prawodawca, ale przede wszystkim jako Ten, który jest bliski, który wzywa człowieka po imieniu. Nic też dziwnego, że dominującą cechą Boga, który wychowuje swój lud, jest dobroć i łaskawość²⁷.

Pod wieloma względami proces wychowania w Nowym Testamencie przypomina opisany powyżej model. Ewangelie przedstawiają Jezusa, który zachęca swoich uczniów do słuchania (ἀκούω) przypowieści (np. Mk 4,3), po czym je objaśnia. W ten sposób uczniowie mogą zrozumieć (γινώσκω) usłyszane treści, które często okazują się tajemnicami (μυστήριον) wyjawionymi tylko im (Mk 4,11; zob. również Rz 16,25; 1 Kor 2,7; Ef 3,9). Jezus nie ograniczał się jedynie do informowania swoich uczniów, co należy czynić (np. Mt 7,28–29; Mk 1,27), ale bardzo często swoim postępowaniem dawał im przykład jak należy żyć (J 2,17; 13,14–15).

Tekst znajdujący się w Ef 6,4 zaleca ojcom zastosowanie metody wychowawczej, którą określa greckim terminem παιδεία. Rzeczownik ten można przetłumaczyć na język polski jako „wychowanie, kształcenie, ćwiczenie, karanie”²⁸. Chociaż w niektórych tekstach słowo to użyto do przetłumaczenia takich hebrajskich rzeczowników, jak np. דִּוּר (poufna rozmowa), לִמּוּד (uczeń), הַנְּבִיאָה (pokora), בִּינָה (zrozumienie), מִשְׁלָל (powiedzenie, przysłowie), to jednak najczęściej zastępowało ono rzeczownik מוֹסָר, który oznacza „dyscyplinę, karność” (np. Pwt 11,2; Hi 5,17; Ps 50,17; Prz 3,11; 5,12.23; 6,23; 12,1; 13,24; 15,10; 22,15; 23,13; Iz 26,16; Jr 7,28; Oz 5,2); „pouczenie” (np. Jr 2,30; 5,3; So 3,2.7); „ostrzeżenie” (np. Hi 33,16; Ez 5,15); „karcenie” (np. Iz 53,5); lub „karę” (np. Jr 30,14)²⁹. Z uwagi na to, że w tekście greckim Ef 6,4 występuje termin νοῦθεσία, który najczęściej tłumaczy się jako „upomnienie; instrukcje; rady, zmierzające do poprawy niewłaściwego zachowania”³⁰ wydaje się, że słowo παιδεία należy przetłumaczyć jako „dyscyplinę, karność”.

Teksty Starego Testamentu zalecają unikanie zbytnej pobłażliwości wobec młodego pokolenia, widząc w karności ważny element wychowania. Według Księgi Przysłów karność pomaga dzieciom poznać tajniki mądrości, dzięki

²⁷ B. Adamczyk, *Model pedagogii Jezusa w przekazie biblijnym*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008, s. 79.

²⁸ Por. R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 454. Por. również W. Arndt, F. W. Danker, W. Bauer, *A Greek-English Lexicon...*, dz. cyt., s. 748–749.

²⁹ Por. L. Koehler, W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon...*, dz. cyt., s. 557. Por. również P. Briks, *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, Wydawnictwo Vocatio, Warszawa 1999, s. 185.

³⁰ Por. R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu...*, dz. cyt., s. 412. Por. również W. Arndt, F. W. Danker, W. Bauer, *A Greek-English Lexicon...*, dz. cyt., s. 679.

nauczeniu ich zasad „sprawiedliwości, rzetelności i prawości” (np. Prz 1,3). Jedynie niemądry człowiek odrzuca rady swoich rodziców, którzy starają się nauczyć go przestrzegania przepisów Prawa (np. Prz 1,8; 6,23; zob. również Pwt 6,6–7; Ps 94,12). Dzieci powinny więc uważnie ich słuchać oraz postępować według udzielonych przez nich wskazówek (np. Prz 4,1; 6,20; 13,1; 15,5). Rodzice mają obowiązek ukarać swoje dzieci, jeśli zauważą, że źle postępują (np. Syr 42,1.5). Kary te nie powinny jednak wynikać z ich złośliwości, lecz mają wypływać z miłości do dziecka oraz z przekonania, że bez odpowiedniej troski dziecko nie wyrośnie na dobrego i wartościowego człowieka (np. Syr 17,21; 22,3–6; Oz 11,1–6). Celem karności jest wyrobienie w dziecku samodyscypliny i samokontroli, które są charakterystycznymi cechami ludzi mądrych (np. 1 Kor 9,27; 1 P 4,7). παιδεία jest więc procesem zmierzającym do nauczenia dziecka umiejętności kontrolowania swojego zachowania³¹ oraz pomagającym zwalczyć naturalne tendencje prowadzące do samolubnego zachowania, które jest wynikiem grzechu pierworodnego (np. Rdz 4,7).

Autor Ef 6,4 nawiązuje też do drugiej metody wychowawczej, którą jest *νοῦθεσία κυρίου*, co przekład polski oddaje jako „napominanie Pańskie”. Termin *νοῦθεσία* oznacza wychowanie przez słowne zachęty lub nagany w zależności od tego, czego wymaga dobro dziecka, bez prowokowania go do gniewu czy wzbudzania w nim rozgoryczenia³². W podobnym znaczeniu rzeczownik ten został użyty w 1 Kor 10,11, gdzie św. Paweł podkreśla, że opisy kar zesłanych przez Boga na grzeszników w Starym Testamencie (1 Kor 10,1–9) zostały spisane „ku naszemu pouczeniu”, abyśmy uniknęli postępowania narażającego nas na gniew Boży. Natomiast w Tt 3,10 autor używa terminu *νοῦθεσία*, aby pouczyć tych, którzy powodują rozłam we wspólnocie, że ich postępowanie jest błędne. To słowne napomnienie w tym wersecie powinno być rozumiane jako środek duszpasterski, a nie dyscyplinarny, gdyż jego celem jest ukazanie

³¹ Podobnie J. Dewey w swojej książce *Experience and Education. The 60th Anniversary Edition* (Wydawnictwo Kappa Delta Pi, West Lafayette, 1998, s. 75) zauważa, że „The ideal aim of education is creation of power of self-control”.

³² Por. R.C. Trench, *Synonyms of the New Testament*, Wydawnictwo Macmillan and Co, London 1880, s. 112–113. A.T. Lincoln, *Ephesians...*, dz. cyt., s. 407, słusznie zauważa, że „Here in Eph 6:4, it is most likely that the general sense is in view and that *νοῦθεσία* then denotes the more specific aspect of this training that takes place through verbal admonition or correction.” Por. P.T. O'Brien, *The Letter to the Ephesians...*, dz. cyt., s. 446.

przyczyn powodujących powstanie podziału. Gdy napomnienie okaże się nieskuteczne autor Tt 3,10 poleca odsunięcie się „od sekciarza”³³.

Pismo Święte ukazuje wiele różnych sposobów udzielania pouczenia w kwestiach religijnych, społecznych itd., podkreślając, że podstawowym środowiskiem, w którym się ono dokonuje, jest rodzina. Nauczanie w czasach biblijnych miało charakter nieformalny i odbywało się w domu rodzinnym, gdzie nauczycielami byli rodzice, a przede wszystkim ojciec rodziny (Prz 1,8; 6,20). W pierwszym rzędzie ojciec był odpowiedzialny za religijne wychowanie swoich dzieci. W tym celu uczył je utworów, które opiewały wielkie dzieła, jakie Bóg uczynił dla swojego ludu (np. Wj 10,2; 12,26–27; 13,7–8.14; Pwt 6,20–21; 7,17–19), a także dbał o to, aby jego dzieci rozumiały znaczenie świąt religijnych oraz sprawowanych podczas nich obrzędów liturgicznych (Wj 12,26; 13,8). Pytania stawiane przez dzieci z okazji świąt w naturalny sposób skłaniały ojca do pouczenia ich o znaczeniu przepisów Prawa, którymi powinny kierować się w swoim życiu (np. Pwt 6,6)³⁴. Ojciec uczył również swoich synów umiejętności potrzebnych w prowadzeniu gospodarstwa, jak np. opieki nad owcami (np. 1 Sm 16,11) i pracy w polu (np. 2 Krl 4,18). Matka natomiast starała się, aby jej córki opanowały umiejętności związane z utrzymaniem domu, takie jak np. pieczenie (2 Sm 13,8) oraz tkanie (Wj 35,25–26)³⁵.

W Nowym Testamencie nauczanie ukazane jest jako jedno z najważniejszych metod wychowawczych, którymi posługiwał się Jezus (np. Mt, 4,18–21; 5,1–7.29; 8,9–13; 10,1–33; 11,29; 13,11; Mk 1,22.27; 6,2; 7,37; 10,32–34; 11,18.28; Łk 4,15–16; 13,10; J 7,14; 8,2). W swoich relacjach z uczniami, Jezus nie tyle dostarczał im teoretycznej wiedzy o Bogu, świecie i ludziach, ale przede wszystkim stawał się dla nich mistrzem, czyli autentycznym wzorem do naśladowania, stąd też ten ostatni aspekt w listach Pawłowych uważany jest za konieczny element wychowania (np. 1 Kor 4,16; 11,1; Ef 5,1; Flp 2,5–11). Powierzając swoją Ewangelię apostołom, Chrystus polecił im nauczać wszystkie narody, co stanowiło bezpośrednią kontynuację jego posłannictwa (np. Mt 28,19–20; Dz 2,14–41; 4,2; 5,21; 8,12). Teksty Nowego Testamentu podkre-

³³ Por. J. Behm, *νουθετέω, νουθεσία*, [w:] *Theological Dictionary of the New Testament*, red. G. Kittel, G. W. Bromiley, G. Friedrich, Wydawnictwo Eerdmans, Grand Rapids 1964, s. 1021–1022.

³⁴ Por. U. Szwarz, *Dzieci i ich wychowanie w Starym Testamencie*, [w:] *Życie społeczne w Biblii*, red. G. Witaszek, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1998, s. 227–247.

³⁵ Por. A.C. Myers, *Education*, [w:] *The Eerdmans Bible Dictionary*, red. A. C. Myers, J. W. Simpson, P. A. Frank, T. P. Jenney, R.W. Vunderik, Wydawnictwo Eerdmans, Grand Rapids 1987, s. 306.

ślają, że najważniejszym nauczycielem człowieka jest Bóg (np. 1 Tes 4,9), który posyła Ducha Świętego, aby ciągle pouczał swój lud (np. J 6,45; 14,26; 1 J 2,27) i budował swój Kościół (np. 1 Kor 12,28; Ef 4,1; 1 Tm 5,17)³⁶.

Wracając do analizowanego tekstu, warto zauważyć, że do rzeczownika *νοθεσία* autor dodaje użyte w dopełniaczu słowo *κupiου*. W ten sposób chce prawdopodobnie podkreślić, że te formy napominania mają być „Pańskie”. Ojcowie powinni więc uczyć swoje dzieci apostołskich tradycji o Jezusie Chrystusie i w ten sposób pomóc im kształtować swoje życie wedle nakazów wyznawanej przez siebie wiary³⁷.

Podsumowanie

Przeprowadzone w tym artykule analizy dotyczące wskazówek wychowawczych dla ojców w Ef 6,4 podkreślają, że spoczywa na nich szczególny obowiązek wychowania swoich dzieci, który wypływa z bardzo ważnej pozycji, jaką zajmują w rodzinie. Autor tego wersetu zachęca ojców, aby stosowali dwie główne metody tzn. pouczenie i karność. Szeroko rozumiane pouczenie polega na nauczaniu dziecka tego, co jest zgodne z wolą Bożą, natomiast karność dotyczy umiejętności kontrolowania swojego zachowania i namiętności. Powodem stosowania tych wskazań wychowawczych, zwłaszcza zaś karności, jest skażenie ludzkiej natury przez grzech pierworodny, co osłabiło ludzką wolę do tego stopnia, że zachwiana została możliwość wykonywania dobrych uczynków przez człowieka. Z drugiej strony, autor tego tekstu podkreśla także konieczność unikania niewłaściwych środków wychowawczych, które doprowadziłyby dziecko do gniewu. Wydaje się, że zaproponowane w Ef 6,4 metody wychowawcze zachowują swoją aktualność również w czasach współczesnych, ponieważ podkreślają ogromną rolę, jaką pełni ojciec w procesie wychowania i edukacji swoich dzieci, a przez to czynią go bardziej skutecznym.

³⁶ Por. M. Guzewicz, *Strategie wychowawcze św. Pawła wobec Koryntian*, „*Verbum Vitae*” 2012, nr 21, s. 139–157; S. Stasiak, *Niewystarczalność Prawa w wychowaniu według Listu do Galatów*, „*Verbum Vitae*” 2012, nr 21, s. 159–181.

³⁷ Por. A. T. Lincoln, *Ephesians...*, dz. cyt., s. 408; P. T. O'Brien, *The Letter to the Ephesians...*, dz. cyt., s. 447; S. E. Fowl, *Ephesians...*, dz. cyt., s. 194–195.

Streszczenie: Artykuł poświęcony jest analizie kryzysu ojcostwa w świecie współczesnym. Chociaż na ten temat powstało wiele książek i artykułów, to jednak wydaje się, że należy poświęcić więcej uwagi badaniu rzadko wykorzystywanych źródeł, które zawierają ważne wskazówki pomocne dla ojców w procesie wychowania dzieci. Jednym z takich źródeł jest niewątpliwie Pismo Święte, w którym można znaleźć ogromną ilość tekstów, zawierających gruntowne analizy zagadnienia ojcostwa. Jednym z takich tekstów jest Ef 6,4, w którym autor podkreśla, że na ojcach spoczywa szczególnie obowiązek znalezienia odpowiednich środków wychowawczych. Na początku autor przestrzega ojców, aby „nie pobudzali swych dzieci do gniewu”, gdyż gniew jest szczególnie gwałtownym uczuciem, nad którym bardzo trudno jest człowiekowi zapanować. W przypadku dziecka zalecenie to jest nawet bardziej uzasadnione, gdyż, będąc istotą nie w pełni ukształtowaną, dziecko nie ma jeszcze w pełni wyrobionych umiejętności potrzebnych do panowania nad sobą. W procesie wychowania ojców powinien stosować właściwe metody, spośród których ważne miejsce zajmuje pouczenie, rozumiane jako dostarczanie dziecku wiedzy o tym co jest zgodne z wolą Bożą, przez co umożliwi mu prowadzenia owocnego życia. Niezbędną metodą wychowawczą jest również karność, przez którą należy rozumieć nauczenie dziecka umiejętności kontrolowania swojego zachowania i namiętności, co umożliwi mu uniknięcie wielu przeszkód w życiu. Metody te zachowują swoją ważność również w świecie współczesnym, gdyż podkreślają ogromną rolę, jaką pełni ojców w procesie wychowania i edukacji swoich dzieci, a przez to czynią ten proces bardziej skutecznym.

Słowa kluczowe: wychowanie, edukacja, nauka, dyscyplina, samokontrola

Abstract: This article is aimed at the analysis of the crisis of fatherhood that can be observed nowadays. Many books and articles have been written about various methods, means and their proper usage in the process of upbringing and education of children by their fathers. In spite of this serious research, it seems that it is still necessary to consult other sources that would include some educational instructions directed to the fathers. The Holy Bible, which offers many texts where these issues are treated in great depths, can be seen as such a source. One of these texts is found in Eph 6:4 and this article is devoted to the analysis of this passage. Eph 6:4 emphasizes that fathers are particularly obliged to find appropriate means that are needed in the process of upbringing and education of their children. The author of this text suggests that teaching and discipline can be considered as such methods. By teaching their children, fathers can help them understand what God expects from them and how they should live fruitfully. Discipline, on the other hand, will certainly help them develop self-control, which will protect them from many obstacles. According to the author of Eph 6:4 fathers should avoid making their children angry because they do not know how to deal with this issue. These methods should be recommended to contemporary fathers

because they emphasize their responsibilities for the care, upbringing and education of their children and in doing so they make this process more effective.

Keywords: upbringing, education, teaching, discipline, self-control

Literatura przedmiotu

- Adamczyk B., *Model pedagogii Jezusa w przekazie biblijnym*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- Arndt W., Danker F. W., Bauer W., *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Wydawnictwo University of Chicago, Chicago 2000.
- Behm J., *νοθετέω, νοθεσία*, [w:] *Theological Dictionary of the New Testament*, red. G. Kittel, G. W. Bromiley, G. Friedrich, Wydawnictwo Eerdmans, Grand Rapids 1964.
- Briks P., *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, Wydawnictwo Vocatio, Warszawa 1999.
- Dewey J., *Experience and Education. The 60th Anniversary Edition*, Wydawnictwo Kappa Delta Pi, West Lafayette, 1998.
- Fowl S. E., *Ephesians: A Commentary*, Wydawnictwo John Knox, Louisville 2012.
- Guzewicz M., *Strategie wychowawcze św. Pawła wobec Koryntian*, „*Verbum Vitae*” 2012, nr 21.
- Jankowski A., *Listy więzienne świętego Pawła. Do Filipian – Do Kolosan – Do Filemona – Do Efezjan*, Wydawnictwo Pallotinum, Poznań 1962.
- Koehler L., Baumgartner W., *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, Wydawnictwo E. J. Brill, Leiden 1994–2000.
- Lincoln A. T., *Ephesians*, Wydawnictwo Word Incorporated, Dallas 1990.
- Łach J., *Kodeks domowy w Liście do Kolosan*, „*Analecta Cracoviensia*” 1995, nr 27.
- Margueritte B., *Pozycja ojca w polityce społecznej Unii Europejskiej*, [w:] *Międzynarodowy Kongres „O godność ojcostwa”*, red. E. Kowalewska, Wydawnictwo Human Life International, Gdańsk 2000.
- McCarthy D. J., *Notes on the Love of God in Deuteronomy and the Father-Son Relationship Between Yahweh and Israel*, „*Catholic Biblical Quarterly*” 1965, nr 27.
- Muraoka T., *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Wydawnictwo Peeters, Louvain, Paris, Walpole 2009.
- Myers A. C., *Education*, [w:] *The Eerdmans Bible Dictionary*, red. A. C. Myers, J. W. Simpson, P. A. Frank, T. P. Jenney, R. W. Vunderik, Wydawnictwo Eerdmans, Grand Rapids 1987.

- O'Brien P. T., *The Letter to the Ephesians*, Wydawnictwo Eerdmans, Grand Rapids 1999.
- Packer J. I., *Anger*, [w:] *New Dictionary of Biblical Theology*, red. T. D. Alexander, B. S. Rosner, Wydawnictwo InterVarsity, Downers Grove 2000.
- Payne J. B., אָרָר, [w:] *Theological Wordbook of the Old Testament*, red. R. L. Harris, G. L. Archer Jr., B. K. Waltke, Wydawnictwo Moody, Chicago 1999.
- Popowski R., *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Wydawnictwo Vocatio, Warszawa 1997.
- Stasiak S., *Niewystarczalność Prawa w wychowaniu według Listu do Galatów*, „*Verbum Vitae*” 2012, nr 21.
- Suski A., *Kodeks małżeński w Liście do Efezjan*, [w:] *Studia z biblistyki II. Z problematyki etosu biblijnego*, red. J. Łach, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1980.
- Szwarc U., *Dzieci i ich wychowanie w Starym Testamencie*, [w:] *Życie społeczne w Biblii*, red. G. Witaszek, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1998.
- Trench R. C., *Synonyms of the New Testament*, Wydawnictwo Macmillan and Co, London 1880.
- Wright C. J. H., *God's People in God's Land: Family, Land and Property in the Old Testament*, Wydawnictwo Eerdmans, Grand Rapids 1990.
- Wright C. J. H., אָב ('āb), nom. Father; עֵמ ('ēm), nom. fem., mother, [w:] *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*, red. W.A. VanGemeren, Wydawnictwo Zondervan, Grand Rapids 1996.
- Young E. J., *The God of the Fathers*, „*Westminster Theological Journal*” 1940, nr 3.